

EOC
EUROASIAN
ONLINE
CONFERENCES

GERMANY

CONFERENCE

**INTERNATIONAL CONFERENCE ON
SCIENCE, ENGINEERING AND
TECHNOLOGY**

Google Scholar

zenodo

OpenAIRE

doi digital object
identifier

eoconf.com - from 2024

INTERNATIONAL CONFERENCE ON SCIENCE, ENGINEERING AND TECHNOLOGY:
a collection scientific works of the International scientific conference –
Gamburg, Germany, 2025 Issue 3

Languages of publication: Uzbek, English, Russian, German, Italian, Spanish,

The collection consists of scientific research of scientists, graduate students and students who took part in the International Scientific online conference « **INTERNATIONAL CONFERENCE ON SCIENCE, ENGINEERING AND TECHNOLOGY** ». Which took place in Gamburg, 2025.

Conference proceedings are recommended for scientists and teachers in higher education establishments. They can be used in education, including the process of post - graduate teaching, preparation for obtain bachelors' and masters' degrees. The review of all articles was accomplished by experts, materials are according to authors copyright. The authors are responsible for content, researches results and errors.

“Ko‘zgu oldidagi odam” romanida tush motivi

Nurmuhammad Azizov

Andijon davlat universiteti

katta o‘qituvchisi, f.f.b.f.d., (PhD)

Annotatsiya: Maqolada yozuvchi Omon Muxtorning “Ko‘zgu oldidagi odam” romanidagi tush motivi talqinlari xususida fikr yuritilgan. Tush motivining personaj ruhiyatini yoritishdagi ahamiyati ochib berilgan. Shuningdek, evrilish motivi vositasida qiyosiy tahlil orqali adabiy ta’sir va ijodkor individualligi masalasiga to‘xtalangan.

Kalit so‘zlar: Motiv. tush motivi, assotsiativ tafakkur, transformatsiya, metamorfoza,

Iste’dodli adib Omon Muxtorning “Ko‘zgu oldidagi odam” romanida tush motivi qahramon kelajagiga, aniqrog‘i, u tanlashi mumkin bo‘lgan ikki yo‘l – ezgulik va yovuzlik yo‘liga ishora qiladi. Shuningdek, personaj ruhiyatidagi qarama-qarshiliklar, ikkilanish vaziyatini ifodalab beradi. Dastavval, roman qahramoni Valijonning qanday vaziyatda, qanday ruhiy holatda tush ko‘rganiga e’tibor qaratish zarur. U Siroj muallimni – o‘lgan odamni qayta uchratib, hayratlanib, har qancha ta’qib etsa-da, bir og‘iz ham gaplasha olmay, sarosimaga tusha boshlagan. Shunday bo‘lsa-da, aql mantig‘iga ko‘ra harakatlanib, birinchi navbatda, muallim ortidan maktabga boradi, natija chiqmagach, qabrini tekshiradi, hech bir o‘zgarishsiz turgan qabrni ko‘rib ajablanadi, qo‘rquvga tushadi. Ayni shu pallada Hanifaga yo‘liqadiki, yuqorida to‘xtalganimizdek, qiz farishta, ruhiy qiynoqlardan qutqaruvchi najotkorday ko‘rinadi. Valijon shu kuni tunda iztirobli o‘ylar, ikkilanishlar vaziyatida tush ko‘radi. Bu yerda tush Valijonning shartli ravishda hoziri, ajabtovur voqealar sodir bo‘lgandan keyingi holati haqida xulosa beradi. U tushda Hanifaning qo‘lini o‘pib, ezgulik tomon yurganday, ammo Siroj muallim ham qo‘lini uzatib, o‘pishni talab qiladiki, arosatda qolgan qahramon noxush holda uyg‘onadi. Bu o‘rinda Siroj muallim harakati orqali muallif qadimdan Sharqda e‘zozlangan qadriyat – pir-murid (ustoz-shogird) munosabatini urg‘ulab ko‘rsatadi. O‘z jamiyatida kishilarning qiyofasizlashib, “maydalashib” ketishining asosiy omilini “pir” – ustoz bergan tarbiyaning oqibati sifatida ko‘radi. Bilamizki, murid o‘ziga pir deb bilgan insonning qo‘lini o‘pib, unga butun inon-ixtiyorini topshiradi. Shu ma’noda, Valijon ham Siroj muallimga qattiq ixlos qo‘ygan, shogird o‘laroq hamisha hurmat saqlagan. Ammo sodir bo‘layotgan voqealar uni o‘z o‘tmishiga tanqidiy nazar solishiga olib keladiki, oqibatda muallim bilan bog‘liq ilk taassurotlarga, avvalroq aytganimizdek, darz keta boshlaydi. Buni quyidagi o‘ylarda ham ko‘rishimiz mumkin.

“Inson har qanday sharoitda asranishi mumkin! Demak, keyingi **tarbiya**. <...> Biz yaxshi tarbiya olmaganmiz, xolos!”¹. Qahramonning bu xulosasini o‘z xohishi bilan dor ostiga borgan odam haqidagi rivoyat ham bir qadar to‘ldiradi.

“... Hech narsani eshitma!” – deyishdi. Qulog‘imga paxta tiqib oldim. “Hech narsani ko‘rma!” – deyishdi. O‘zim o‘z ko‘zlarimni bog‘ladim. “Gapirma!” – deyishdi. Tilimni tishlab yurdim. <...> Endi “... O‘ylama” – deyishyabdi. Men tirik odamman. Idrok qilmay yashayolmayman! Undan ko‘ra meni osib qo‘yaqolinglar².

Rivoyatni eshitgan Siroj muallim munosabati: “Xo‘p, o‘ylab nima qilasiz?! Biz uchun o‘ylaydiganlar bor! Yashab yuravermaysizmi?!”³, – tarzida ifodalangan. Albatta, o‘z vaqtida bu “tarbiya” minglab o‘quvchilar qatorida Valijonning ham ongu shuuriga singgan, mutlaq haqiqat sifatida qabul qilingan. Rivoyatdagi odam va Valijon ulg‘aygan muhit, undagi inson ma‘naviy qiyofasini shakllantiruvchi tashviqotlar o‘zaro parallel, syujetda avvalgisi keyingisini to‘ldiradi. Rivoyat maksimal darajada ixcham, unda qahramon tafakkurining uyg‘oq holati muhrlangan. Valijon hayotida bu vaziyat hali yetilmagan, bosqichma-bosqich shunga sari borish kuzatiladi. Orttilgan gunohlar, yo‘l qo‘yilgan xatolarni tushunib yetish barobarida fikrlay boshlaydiki, endi u ham “dor” tomon o‘z ixtiyori bilan yurib boradi.

Romandagi ikkinchi tush esa ijtimoiy tuzum bergan “tarbiya”ning achchiq mevasi to‘g‘risida o‘ylashga majbur qiladi.

“Tushimga ulg‘ayib qolgan Begona-bolam kirgan edi! U katta soch qo‘ygan; boshini egib, mendan silashimni so‘rayabdi!

Silab ko‘rsam, soch ostida bilinmay turgan – ikkita shox bor!”⁴.

Tushdagi voqea Valijon o‘ylariga uyqash; u Begona bolasini xotirlaganda yovuzlik, jaholat xayolidan ketmaydi. Soch ostidagi ikkita shox shaytonlik belgisiday tuyulib, bolaning Siroj muallimga, Iblislik o‘chog‘i bo‘lgan uning xonadoniga aloqador ekanini eslataveradi. Qahramon gunohkor bo‘lsa-da, ota sifatida o‘z bolasi bobosining (Siroj muallimning) jirkanch ishlarida davomchi bo‘lishini istamaydi. Vujudidagi eng katta qo‘rquv ham shundan. Zahhok haqidagi rivoyat Valining ayni damdagi ruhiy holatini chuqurroq tushunishga, tasavvur etishga ko‘maklashadi. Rivoyatga ko‘ra, Iblis Zahhokning muborak ikki kiftini o‘pgach, shohning yelkalaridan ikki ilon o‘sib chiqadi. “Ular Zahhokning miyasini kemirmoqchi bo‘lishar, Zahhok endi talvasaga tushgancha odamlarni so‘yib, ularning miyasi bilan ilonlarni boqib-tinchitar ekan”⁵. Mazkur rivoyat Firdavsiyning “Shohnoma”si orqali kitobxonlarga

¹ Мухтор О. Кўзгу олдидаги одам // Китобда: Мухтор О. Тўрт томон кибла. – Тошкент: Шарқ, 2000. – Б. 244.

² Yuqoridagi manba. – B.247.

³ Yuqoridagi manba. – B.247.

⁴ Yuqoridagi manba. – B.274.

⁵ Yuqoridagi manba. – B.244.

yaxshigina tanish. Shoir Faxriyorning “Zahhoklar uliydi, miyaxo‘r shoqol”⁶ satri ham assosiativ ravishda ushbu rivoyatga bog‘lanadi. Omon Muxtor qahramoni xuddi rivoyatdagi Zahhok holida; nikohsiz tug‘ilgan Begona bola uchun bir umr ruhiy azob va yurakni kemiruvchi o‘ylar bilan tovon to‘lashga majbur. Umuman olganda, syujetga singdirib yuborilgan rivoyatlar qahramoni va roman qahramoni parallel qo‘yilgan. Ijodkor unitilib borayotgan rivoyatlarni qayta jonlantirish –transformatsiya orqali, avvalo, o‘z qahramonining ichki olamini, qolaversa, butun bir davr qiyofasini yoritib bera olgan.

M.Baxtin evrilish jarayonini boshidan kechirayotgan qahramonning avantiyur zamon va maishiy makon sathi bo‘ylab asliga qarab intilishi, shu asnoda ma‘nan o‘zgarishi, o‘zini anglab borishini “Oltin eshak” asari misolida tushuntiradi. Olimning yozishicha, asar qahramonining “evrilgan qiyofadan asl qiyofaga yetib kelguncha bosib o‘tgan yo‘li sinov va o‘z-o‘zini topish yo‘li sifatida metamorfozaviy mohiyat kasb etadi”⁷. Shu ma‘noda Baxtinning Apuley yaratgan qahramon haqida chiqargan xulosasi, o‘z navbatida, Valijonga nisbatan aytilsa ham, zarracha yanglish tuyulmaydi. E‘tibor bering: “Lyusiy tushgan vaziyat zohiran qaraganda uning fojeasi bo‘lib ko‘rinsa ham, mohiyatan qahramon shu qiyofa va shunday g‘ayriinsoniy vaziyat bois tozaradi. Tamomila boshqa odamga aylanadi”⁸.

Omon Muxtor qahramoni Lyusiydan farqli ravishda botiniy evrilishni boshdan kechiradi. (Evrilish Lyusiyning tashqi qiyofasiga ta‘sir etib, u hayvon (eshak)ga aylanib qoladi) Metamorfoza badiiy matnda har ikki obrazning uch ko‘rinishini yuzaga chiqaradi. Bu Apuley asarida quyidagicha: “yengiltak, maishatga moyil Lyusiy, eshak Lyusiy va iztiroblar olovida poklangan, ko‘ngil halovatiga erishgan Lyusiy”⁹. Ushbu evrilish sxemasi “Ko‘zgu oldidagi odam” romanida o‘zgacharoq: bola Valijon (garchi u roman xronotopida bevosita ishtirok etmasa ham qahramon xayollarida bir necha bor eslanadi), Siroj muallim ta‘siri ostidagi Valijon va iymonga qaytgan Valijon.

Apuley uchun Lyusiy hayotining dastlabki bosqichi ideal emas: xulq-atvori o‘zgarishi shart. Ayni zarurat metamorfozaga yo‘l ochadi. Valijonda esa birinchi va uchinchi ko‘rinish o‘zaro yaqin: uning iymonga qaytishi mohiyatan asliga qaytishdir. Lyusiyning eshakka aylanib, odamlar tomonidan kamsitilishi, qiynoqqa solinishi, xo‘rlanishi jamiyatning asl qiyofasiga chetdan nazar tashlashi uchun omil bo‘lganidek, Valijon ham Shaytonni tanib olishi uchun evrilish yo‘lini bosib o‘tishi shart.

⁶ Фахриёр. Излам. – Тошкент: Akademnashr, 2016 – Б.258.

⁷ М.Бахтин. Романда замон ва хронотоп шакллари. У.Жўракулов таржимаси – Тошкент: Akademnashr, 2015. – Б.30.

⁸ Yuqoridagi manba. – B.30.

⁹ Yuqoridagi manba. – B.85.

O'zi aytganidek: "Xudoning borligiga ishonmagan odamgina Iblisning borligiga ham ishonmaydi!"¹⁰. Ayon bo'ladiki, metamorfoza Valijon uchun haqiqatni anglash yo'lidagi muhim bosqich edi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Мухтор О. Тўрт томон қибла: Уч романдан иборат Шарқ дафтари: (Трилогия) – Тошкент: Шарқ, 2000. – 432 б.
2. Фахриёр. Излам. – Тошкент: Akademnashr, 2016 – 368 б.
3. М.Бахтин. Романда замон ва хронотоп шакллари. У.Жўракулов таржимаси – Тошкент: Akademnashr, 2015. – 288 б.
4. Қуронов Д, Шералиева М, Мамажонов З. Адабиётшунослик луғати. – Тошкент: Akademnashr, 2013. – 406 б.
5. Йўлдошев Қ. Бадий таҳлил асослари. – Тошкент: Kamalak, 2016. – 306 б.

¹⁰ Мухтор О. Кўзгу олдидаги одам // Китобда: Мухтор О. Тўрт томон қибла. – Тошкент: Шарқ, 2000. – Б. 298.